

1930 Rivefabrikken

Han hadde gått seg litt innover i Rådalen. Ikke som rekreasjon i ordets rette betydning, skjønt han vel knapt hadde ordet i sitt vokabular. Det var nok noen minutter fri av og til. Han visste han måtte hvile kreftene, men det var ikke spørsmål om å legge seg ned verken direkte eller indirekte. Matauk var et ord han forsto så mye bedre. Hvile var å skifte miljø en stund. Det var samtidig å tenke i det matnyttige på mange måter. Gjennom hele arbeidslivet hadde han jobbet med ideer. Han likte å skape noe. Men det måtte ha en mening, komme familien til nytte. Han hadde valgt riktige foreldre. Skaperverket kom gjennom nedarvet gen, fingrene var redskap. Kombinert med logisk og praktisk tankegang gjorde han mest alt selv. Når en ide kom, var det om å gjøre å søke naturen. Der fant han det han trengte, også mentalt. Året er 1946, og Martin Olsen Raavand hadde satt seg ned på en stein han hadde sittet på så mange ganger. Her kunne han sitte og tenke.

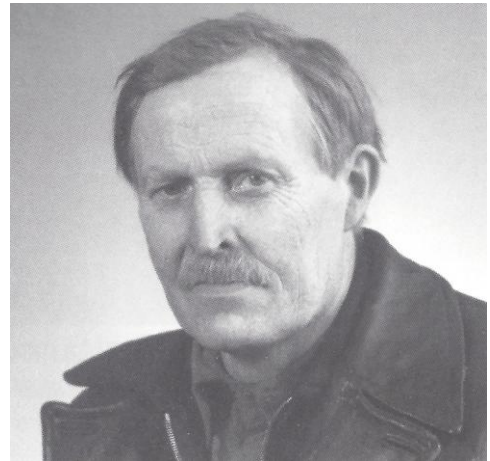

Landet var i ferd med å komme seg, selv om de vel hadde klart seg ganske så bra gjennom de tunge fem årene. Han hadde fått med seg rapporteringer fra kontinentet, som mest gjorde sin egen region om til en søndagsbris. Grusomheter ble stadig avdekket. Tallene steg. Enorme tall. Prosesser som han ikke forsto, helter og svikere. Hvem var hvem? Det ble snakket om hevn og rettssaker. Ille for de som hadde mistet noen, selvsagt, men var det riktig det som ble sagt at folket på Østfronten hadde ofret seg i millioner? Han ville ikke dømme. Det ble så fort til å fordømme. Det lille kunne for noen være det store. For andre var det store det lille. Var det ikke en lignelse han husket fra da han sto konfirmant, tro? Om hun som ga så lite, men

som likevel ga mest, fordi hun ga alt hun hadde. Tankene forlot verden, og verden forlot ham. Han ruslet lengre innover dalen. Rådalen var i bunn og grunn hans verden.

Nå gikk han og tenkte på sine forfedre. Bestefaren, hvor kom han fra? Han het Hans Erik Vang. Han var nok ganske så tilfreds med livet, for da han og "hu bestmor" gifta seg i 1801 kunne det ikke stå så dårlig til i og med at han skrev seg inn i ekteskapsprotokollen som Velvang. Bestefaren var soldat, til og med reservekorporal. Det var ikke dårlig. Som lønn hadde han fått ryddet seg en plass i dalen. Det var det ikke alle som fikk, heller tvert om, og Martin mintes historiene om de som ble kastet ut fra ulike dalfører i 1860, faktisk mens maten sto på bordet.

Noen av dem dro til Amerika, slik den seks år eldre broren Ole Magnus hadde gjort. Han havnet i Dakota. Litt rart med bror Ole, tenkte Martin høyt "Vi har jo gebursdag på samme dag, den 18. april". Martin måtte nok innrømme at han som 17-åring tenkte på å slå følge med Ole over dammen i 1908. Lite visste Ole, da han dro 18. januar, at han noen uker tidligere hadde gjort ei jente, Margrete - gravid. Hun fødte hans datter 14. september. Margrete giftet seg et par år senere, og dør som 27-åring i barsel etter at hun fødte en datter, Signe. Og det sluttet på et vis ikke med det. Hennes nye datter skulle heller ikke få et langt liv. Hun ble kun 16 år. Ja, det var igjen dette med at noen synes å få alt mot seg, mens andre bare surfer av sted gjennom livet på en medgangsbølge.

Martin Olsen Raavand (Foto: Furunes)

I Martin Raavands fotspor, mandag 23. mai 2016

F.v: Egil Rømo, Tor Bidtnes, Gunnar Leitrø, Torbjørn Aasvang, Kåre Olav Skolmli, Arne Flekstad, Magne Aasan og Jarle Søreng

Martin vandret videre, beina fører han på en måte mot sitt bestemmelsessted. Han tenker stadig på sin bror i Amerika. Lurer på hvordan han har det nå? Broren hadde forlatt Trondheim med skipet Astra fra selskapet Cunard. Hans destinasjon var Milbank i Sør-Dakota. Det var ganske så naturlig at Ole Magnus slo seg ned akkurat der, i området som allerede huset så mange fra Skjelstadmark. På andre siden av statsgrensen lå Madison ("Lutefiskens hovedstat") og Milan, sistnevnte oppkalt gjennom stjørdalingene som slo seg

først ned nettopp der, og sa: "My land", som på trønderskengelsk ble til Milan, med ai-lyd. Verre var det for de som skulle uttale navnet på County'et (området): Lac Que Parle, som ble til Lake Opal, som altså ikke finnes (innsjø), men fortsatt brukes i Hegrabøkene. En annen sak som Martin ikke visste der han vandret innover Rådalen, var at broren nok hadde sine samvittighetskvaler. Han visste nok om sin datter Ragna hjemme i Hegra. Ole Magnus hadde fått sin egen familie i Amerika, og kom aldri tilbake til gamlelandet. Men på dødsleiet i 1971 hadde han gitt uttrykk for at han angret på at han aldri dro tilbake til Hegra en tur, fordi han hadde en sak han gjerne skulle ha "gjort opp", ifølge Ingeborg Emilie Børseth, f. 1933 og barn av det "uoppgjorte".

Magne Aasan og Jarle Søren, barnebarn av Martin Raavand, ved Raavandskilden

Nå var det ikke langt igjen. Tankene vandret til hans onkel Sivert, tvillingbror til hans far. Han hadde vært uheldig, var på feil sted til feil tid og ble overkjørt og drept av toget ved Grønberg i Hommelvik. Martin tenkte på alle ungene som en mistet, nesten mest beregnende i familieplanleggingen, eller rettere sagt mangel på slik - en tok hva en fikk, og var fornøyd med det, selvsagt. Han krysset en liten bekk, og kom på uttrykket om det "*å ikke gå over bekken etter vann*". Men det var vel faktisk det han bokstavelig nå gjorde, for kort etterpå er han fremme ved sitt mål, nemlig Raavandskilden, et oppkomme av naturlig, rent og forfriskende vann. Hit hadde han søkt mang en gang. Her var det ikke bare sjelefred å få, men sjelebot.... en medisin mange tiår før noen utnyttet slike kilder i sin markedsføring for salg av vann. Martin satte seg ned, tenkte på nytt over at han hadde gått over bekken etter vann, og så slo setningen til igjen, denne gangen i overført betydning, og han tenkte på sin tippoldefar, John Hansen Borrås, født i 1777. På den tiden var giftemål og slektsrelasjoner grunnfestet i nødvendige livsforsikringer. Når Martin tenkte på sine forfedre var det sannelig om å gjøre å holde tunga bent i munnen. John Hansen Borrås ble blind 28 år gammel. Da var han gift med Ragnild Larsdatter Kleven. Hun dør og John gifter seg med Gjertrud Guttormsdatter, enka

etter Gunnar Klefsåsli. Disse to siste er henholdsvis mor og far til Anders Klefsåsli. Han i sin tur er gift med Gudlaug Borrås, datter til nevnte blinde John Hansen Borrås. Hun er søster til Hans Johnsen Borrås, hvis datter er Ragnhild Hansdatter Borrås, altså barnebarn til vår John igjen. Gudlaug Borrås er hennes tante, og altså gift med Anders Klefsåsli. Gudlaug dør og Anders, filleonkelen til Ragnhild, gifter seg på nytt med nettopp Ragnhild. Så, fortsatt med tunga midt i munnen, gifter stesønn til John Hansen Brattås seg med hans (Johns) barnebarn. Eller sagt på en annen måte: John Hansen Borrås gifter seg med mor til Anders Klefsåsli, mens Anders Klefsåsli gifter seg først med datter til John og deretter med hans barnebarn. Det var det her med å ikke gå over bekken etter vann igjen.

Ved selve oppkommet / kilden

Med disse kronglete veier har vi fått friskt påfyll fra en kilde, samlet oss igjen og klare til å følge Martin Olsen Raavand videre inn i vår lokalhistorie. Martin ble født 18. april 1891, som sønn av Ola Olsen Råvatnet og Henrikka Klefsåsli, datter av nevnte Anders på vår kronglede vei til "kilden". Martin er bestefar til blant annet Jarle Søren, Ivar Lilleby og Magne Aasan, avbildet her i kapitlet. For øvrig finnes det flere barnebarn her i Trøndelag. Martin Raavand kom fra fjellgården Råvatnet inne i Rådalen, en plass som ble ryddet i 1811 på Statens grunn av tippoldefar Hans Eriksen Velvang, f. 1776, som takk for hans innsats i krigen mot svenskene i 1808-09. Plassen ble først hetende Sandbakken. Hans ble gift med Gjertrud Hågensdatter Flåen 26. oktober 1802. De bodde først på en husmannsplass under Grønnset nederst i Forradal. Da de kom til Råvatnet bodde de sammen med sine tre mindreårige barn i en jordgamme. Året 1811 startet inngangen til flere uår, som gjorde livet ekstra hardt for nybrottsfolk. 1812 ble da også kalt for Svartåret. Ole Hansen Raavand, f. 1813, sønn til Hans og Gjertrud, overtok plassen, som i 1846 ble fradelt Statsallmenningen.

Rydningsslassen Råvatnet inne i Rådalen. (Bilde utlånt av Anne Brit Baar)

Martin Raavand giftet seg 5. juli 1918 med Anne Kristine Børstad (1899-1966). Anne Kristine hadde en sønn fra før: Gisle Børstad, f.1914. Han døde av tuberkulose i 1928, 14 år gammel. Martin ble boende med sin familie på Råvatnet inne i Rådalen frem til 1926 da familien flyttet til Langset i Gressetgrenda i Skjelstadmark, som de hadde kjøpt av Endre Okkelberg for 8 000 kroner. Til sammen skulle Martin og Anne Kristine få ni barn, med ulike skjebner. Anne Kristine var en ivrig misjonskvinne, sterk i troen. Foreldrene til Anne Kristine døde tidlig: faren Lorens Børstad som 39-åring og mor Ellen som 43-åring. Anne Kristine på 13 var ennå ikke blitt konfirmant og ble satt bort til ei tante: Anne Marta og hennes mann Sivert Hembre. Den eldste sønnen Erling, f. 1918, har fortalt en del om sitt liv. Da Erling ble født ble hans onkel Ludvig Meldal skutt i en skulder og en hånd av en nabo på en jakttur, og fikk varige skader. Erling følte nok også at han fikk varige mén, da han omtrent samtidig falt i et vepsebol. Ellers var hans yndlingsleke et gevær etter tipptippoldfaren fra svenskekrigene. Men det var en ting som festet seg for alltid hos lille Erling under tidlig oppvekst. I 1925 kom kommandanten på Ingstadkleiven fort, kaptein Baselier, til gårds en vinterdag. Han kledde av seg og badet i Rådalsvatnet i 15 kuldegrader. Det gjorde stort inntrykk på lille Erling som nok selv var en råtass. En gang som meget liten fulgte han etter tante Anna og ble borte. Han ble omsider funnet i Merradalen. Det var etter den episoden at far hans, vår Martin, utrustet gutten med ei bjelle. Ellers likte Erling på sine eldre dager å fortelle om det å vokse opp blant ulv i Rådalen. I 1920 var det visstnok hele seks ulver som herjet stygt der inne. De ble alle til slutt tatt av dage med giftåte.

En minnetavle festet på berget ved oppkjørselen til Råvatnet (Bilde tilpasset av Arne Flekstad)

Eldstesønnen Erling var en stridens mann, en som stod for det han trodde på. Han var med på Hegra festning i 1940 og fikk medalje og diplom av kong Haakon. Men den sendte han i retur i protest mot den behandlingen han fikk i sin kamp for å få de fulle rettigheter til gården Råvatnet i Rådalen, en strid som faktisk pågikk gjennom hele hans liv. I 1970 meldte han seg inn i Ap, og hadde gjennom flere år sentrale verv, men det er vel tvilsomt om han forble medlem så altfor lenge. Gjennom stortingsmann Jon Leirfall og landbruksminister Løberg fikk Erling Raavand innvilget retten til hele plassen Råvatnet hos statsminister Per Borten.

Men allmenningsbrukerne jobbet imot. Saken havnet så hos statsminister Kåre Willoch, som skar igjennom og ga Erling full bruksrett, inkl. de mål med skog han følte seg berøvet. Kontrakten ble satt til 25 000.- og undertegnet. Men så kom Gro i 1991, og saken omgjort. Et bittert nederlag for en mann som trodde på de verdier de samme skrøt av å stå bak. Erling Raavand forsvant nok fort fra Ap.

21. april 2016 . F.v Tor Bidtnes, Jarle Søreng og Ivar Lilleby med produkter Martin Raavand laget

Erling hadde arvet farens evne til å stå på. Gjennom tilgjengelig notater bevitnes at Erling hadde nærmere 20 forskjellig lønnede stillinger, og da er ikke småjobber og strøjobber medregnet. Han bygde seg flere hus, og flyttet flere ganger, samt bodde mye borte som pendler. Livet var kanskje ikke så enkelt. Han var nok som nevnt en stridens mann, en som kunne ha vanskeligheter med å slå rot og tilpasse seg. Om sin mor sa Erling: *"Vi gikk aldri sultne fra matbordet"*, og om sitt eget liv og lange kamp lånte Erling noen ord fra Ibsens *"Terje Viken"*: *"Best var det kan hende at det gikk som det gikk, - så får du ha takk da Gud"*.

Martin Raavand var en tusenkunstner. Mange spurte ham om å lage diverse til gårdene. Martin tenkte og klekket ut sine egne idéer for verktøy, og laget det meste selv. Hadde ikke noe valg. Og da tanken på en riveproduksjon kom, trodde han virkelig på et marked. Erling har fortalt at faren begynte å lage river alt i 1918 inne på Råvatnet. Men det var først ved flytting til Langset at produksjonen virkelig kom i gang. Det skyldes i første rekke mangel på strøm inne i Rådalen. Da familien flyttet til Langset i 1926 fikk Martin installert en trefaset elektrisk motor på en hestekraft for å dra sag og nødvendig maskiner. Sønnen Erling kom med i produksjon fra

Rivetinnene ble tilpasset ved å slå de gjennom hull i et rør

konfirmasjonsalderen. Martin laget noen lettere river til kvinnfolk og unger. Husker fra min egen tid hvor stort det var å få sin egen rive under høyonna, for ikke å snakke om gaffel. Da rivene var ferdige, var det mor Anne Kristine sin tur. Hun satt i verkstedet på en stol, og mest som ved et samlebånd satt hun i samme stilling og malte rivene blå på rivehodet, et slags varemerke. Deretter trykket hun på ett gummistempel på hver rive. Der stod det *M. Raavands Rivefabrikk Hegra*. Det skal nevnes at flere river fra den gangen finnes på bygda i Stjørdalen den dag i dag. Og malingen har holdt. Hva slags hemmelighet lå i malingen, tro? Det skal her innskytes at Martin fikk medalje for rivene sine på Stjørdalsutstillingen i 1935.

Martin leide lastebil med sjåfør av Gunnar Skjeldstad, som han brukte å bringe rivene rundt i Trøndelag med, helt ned til Meldal. Senere fikk han kontakt med grossister i Trondheim, som fikk solgt rivene langt nede i Gudbrandsdalen og oppover i Nordland. Sønnen Erling har skrevet at da produksjonen var på sitt største, ved inngangen til de harde 30-årene, var de oppe i over 700 river pr. år. Pris pr. rive var da ei krone. Senere økte prisene i takt med alt annet, men var nok aldri over kr 10. pr. stk ut på 50-tallet. Med alle utgiftene ble det nok ikke store overskuddet.

Martin var en meget habil skytter, en av landsdelens aller beste med et utall med napp i ulike pokaler. Men han la nok opp da den unge Tor Bidtnes, f. 1934, slo ham i en viktig konkurranse i bygda. ”*Vel, vel*”, sier Tor til oss en dag vi er på kirkestallen i Hegra og ser på verktøyet etter Martin Raavand, ”...vi var vel ikke så verst til å skyte på den tiden...”.

Familien Raavand hadde stor tro på forvarsel. Kanskje ikke så unaturlig for de som bor i takt med naturen. 1. april 1925 var det en rev som bar seg på sørsiden av vannet. Da sa mor til Martin at de snart ville høre om noen som var død. Martin var nede i bygda og da han kom

*Fra Fagertun på Torget hvor Martin bodde. Rivefabrikken i huset forut til høyre
(Bilde utlånt av Anne Brit Baar)*

hjem kunne han fortelle at John Arnt Lilleklev hadde forulykket ved at han hadde fått en steinblokk over seg i Børsetberget. Seinhøsten 1926 gikk de innover skogen for å lete etter ei kvige. Bestemor Hendrikke (mor til Martin) var med. Ei ugle ulte i berget overfor. Da sa bestemor: ”...*nå er noen feig*”, som i overført betydning betydde at noen snart skulle død.

Bestemor selv var den som døde kort tid etterpå. Og forvarselet slo til også ved bestefar Oles død, 8. mai 1941. Da han kom inn fra snekkerverkstedet til middag, hvor han laget auser som han solgte for 25 øre, la Erling og mor hans merke til et slags mønster, et kors som avtegnet seg på slaget på vadmelskoften. Ole Raavand døde den dagen.

Vi gjør et hopp tilbake til en vårdag i 1930. Martin har på nytt vandret innover til Raavandskilden, samme rutine som så mange ganger tidligere når han måtte tenke gjennom livet. Han hadde en ny tanke i hodet som måtte bearbeides. Han ville lage en spesiell flott minikiste. I den skulle han legge og begrave sin egen datter, Gunvor, som hadde lidd krybbedøden for to dager siden. Det slo ham så hardt i brystet. Det tok liksom ikke slutt, slik han tidligere også hadde mistet to døtre. Martin Raavand visste selvsagt om den store barsedødeligheten i gamle dager,

hvor en i store barneflokker mest måtte regne med at ikke alle vokste opp. Men som alt annet var det verst for nettopp ham selv å erfare dette. Han tok seg en ny slurk av den friske kilden, for liksom å klarne hjernen, og tankene gikk til livet til Riborg Eriksdatter Stræte, tippoldemor til kona Anne Kristine. Riborg var en av kun fire i en ugeflokk på minst 10 som nådde konfirmasjonsalderen. Hennes far, tipp Tipp'n til Anne Kristine, var Erik Olsen Stræte. Han måtte trolig på grunn av de dårlige tidene gi opp gården sin og havnet på Hellesplass i Lånke i 1777. Tre år etter dør han, 57 år gammel. All motgangen knekte ham. 14. mars 1773 hadde han på en og samme dag gravlagt fire av sine tenåringsbarn. De andre nådde heller ikke høy alder, unntatt sønnen Erik Melby, men hans bortgang ble likevel dramatisk og mystisk da han ble funnet død i skogen, trolig oppe på Gevingåsen. Det heter seg i tradisjonsfortellingen om denne familien, at da Erik Olsen Stræte døde, satt tipp Tippoldemor Beret tilbake i uendelig fattigdom da hun døde i 1802. *"Uff ja, det var mange familier på den tiden som mistet flere barn"*, tenkte Martin. Visse årganger ble omtrent utslettet grunnet uår og smittsomme sykdommer. Det gikk ikke så mye bedre med en annen familie som eide plassen på Hellesleiret. Ekteparet Bersvend og Marit Klevan ble sammen med deres toårige datter Karen gravlagt på samme dag. Sammen med disse tre ble også bror til Bersvend, Peder Olsen Aunet, gravlagt samme dag. Hva hendte på Hellesleiret den gangen, tro? Var det et resultat av karolinernes herjinger noen måneder tidligere? Og hvordan gikk det så med tippoldemor Riborg nevnt tidligere her? Hun kom til Ersgårdsrønning, under 144 Ersgard. Hun hadde som nevnt mistet fire søsken i mars 1773. Og det første som møtte henne på sin nye hjemplass, var Sigrid Trondsdatter, som samme året, altså i 1773, hadde gravlagt sin mann og tre sønner på samme dag, den 15. august. *"Jo, sannelig"*, sier Martin Raavand til seg selv, *"... sannelig var døden hyppig på besøk i slekta i 1773"* - og så forlot han Raavasskilden og satte kursen hjem til Anne Kristine som trolig ventet med middagen.

*Anne Kristine (f. Børstad) og Martin Olsen Raavand
(Bilde utlånt av Anne Brit Baar)*

*11.juli 2016
Oline Andersen, datter til Martin*

*Erling Raavand, sønn til Martin
(faksimile fra Stjørdalens Blad)*

Som tidligere nevnt utkjempet Erling Raavand en lang og bitter kamp med så vel myndighetene, Statens skoger og lokale krefter. Ivar Værnesbranden i Bladet fulgte Raavand-saken tett, og hele saken og problemstillingen kunne egnet seg som en historisk artikkel for å vise hvor mye 27 dekar skog betyr. Det får vi gjøre ved neste korsvei. Men kun for å vise skogens betydning tar jeg med en plakate som ble satt opp for å fortelle hvilken straff som ventet dersom en hogg trær som ikke holdt de mål som myndighetene hadde satt, eksempelvis stubbet for høyt: ”Hva som efterdags betredes med at nedhugge noget træ enten til saugtømmer eller til Bjelker som ikke holder det i seneste forordninger dikterede Maal skal hver stok af sådant undermaal betale med første gang ½ riksdaler eller arbejde i nærmeste festning i jern beregnet til seks skilling pr. dag, den anden gang dobbelt, men tredje gang straffes med slaveri på livstid”. Tøffe vilkår for å hugge litt feil.

Fresen som freste riveskafte rundt
F.v: Jarle Sørenq, halvbroren Ivar Lilleby, samt Tor Bidtnes

I 1948 solgte Martin hjemmet Langset i Gressetgrenda og flyttet til Fagertun på Torget til sin sønn Erling. Men vi gjør et hopp til 1955. På nyåret var det bra skiføre i Skjelstadmark, og Martin Raavand hadde behov for noen minutter for seg selv og sine tanker. Han følte seg ikke helt bra, syntes at kreftene ikke var helt på topp. Var det et varsel? En tur i marka ville kanskje gjøre godt. Temperaturen var faktisk behagelig. Naturlig ble han dratt innover mot sin barndoms dal. Å gå slik og la livet passere i revy, var noe han hadde gjort hele livet. Han hadde behov for å lytte til stillheten. En time senere satt han ved Raavandskilden, stedet som gjennom hele hans liv hadde løst så mange problemer for ham, gitt ham de svar han søkte. Utrolig hvor lunt det var her inne selv på en januardag. Det stakk litt i brystet da han rettet sittestilling. Så vandret han tilbake i livet, tenkte på denne riveproduksjonen han holdt gående,

det var blitt ren rutine etter alle årene. Han hadde holdt på med større utfordringer i det siste. Hadde grublet mye på utviklingen av lettere redskaper. I bunn og grunn var det gode tider. Musikk og latter dominerte blant ungdommen. ”*Het det ikke rock and roll, tro?*”, flirte han litt for seg selv. Ja, her forleden snakket en nabo om noe som het fjernsyn, en kunne se hva som skjedde på en skjerm, uff nei, han klarte ikke å følge med på alt som hendte der borte i Junaiten. Den totale sinnsstemningen nå 10 år etter krigen var lys, glad og optimistisk. Det spredte seg et lettsinn over landet. Men for Martin tok det ikke av. Han hadde stunder som kom oftere og oftere, preget av tungsinn. Familiens menneskelig tap av tre døtre rev og slet ham av og til mest i filler. Da flyktet han innover Rådalen for å være alene. Spesielt Agnes Synøves tragiske bortgang red han som et mareritt visse netter. Han så henne for seg den gangen i 1928. En vakker og lystig treåring, selve solstrålen i familien, som lekte rundt bålet ute på jordet på Gressetplassen. Hennes gode trillende latter som ga gjenklang i skogen, bror Erlings ertende kommentarer.

Det var flere unger som lekte ved bålet, mens mannfolket var inne og hvilte middag. Plutselig skled hun og falt inn over noen mindre flammer som hadde bredt seg litt i lyngen omkring bålet, flammene fikk tak i en flik av kjolen og brått stod hun der som en fakkel da hun reiste seg opp. Erling kastet seg over henne, flammene svei av ham mesteparten av håret, skrikene fra Agnes var skjærende helt inn til benmargen.... - Martin kjente at det stakk litt i brystet igjen, rev ham litt ut av det vonde minne, han visste han hadde litt problemer med hjerte. ”*Ja, Agnes ville ha vært 30 år nå dersom hun hadde fått leve*”, sukket han for seg selv. Hun døde av brannskadene. ”*Nei, jeg får komme meg hjemover*”. Så forlot han Raavandskilden. I berghammeren rett overfor seg hørte han brått ei ugle som tutet saktmodig. Han likte det dårlig!

Martin jobbet noen dager senere i verkstedet sitt. Han kom inn og sa han ville hvile litt på senga. En stund etterpå ropte kona ham inn til middag. Men det kom ikke noe svar. Martin Raavand var død, 63 år gammel.

Jarle Sørensg skriver i september 2016:

Martin Raavand var min bestefar, og jeg er nå den eneste som vet hvordan maskinene bestefar laget for fremstilling av river og ljåorv fungerte, og dessuten har kunnskap om alle trinnene i prosessen. Maskinene som bestefar laget og brukte er gitt til Hegra bygdemuseum av min onkel Erling Raavand.

Kjennskap til prosessen kommer av at jeg fra 8-årsalderen til jeg var 13 år ganske ofte var med å produsere river og ljåorv. I begynnelsen (som 8-åring) var min jobb å presse rivetinnene etter at tinnene var saget og frest av bestefar. Saging med bandsag og fresing var litt for farlig for en liten gutt. Senere fikk jeg også frese tinnene og banke de inn i rivehodet.

Båndsag

Jeg bodde i lange perioder hos bestefar og bestemor etter at min far dro til Sverige og mine foreldre ble skilt. Da var bestefar som en reservepappa for meg, en oppgave han skjøttet veldig godt. Han var og er mitt store forbilde, og jeg skylder ham stor takk både som reservepappa og læremester i mye. For en liten gutt var det som å komme til paradiset når jeg etter en vanskelig dag kunne gå opp på snekkerverkstedet hvor det var godt og varmt og luktet nybearbeidet tre og finne et bestefarsfang. Snekkerverkstedet var således et yndet tilholdssted. Riveproduksjonen og andre aktiviteter som bestefar holdt på med, ble nøye observert.

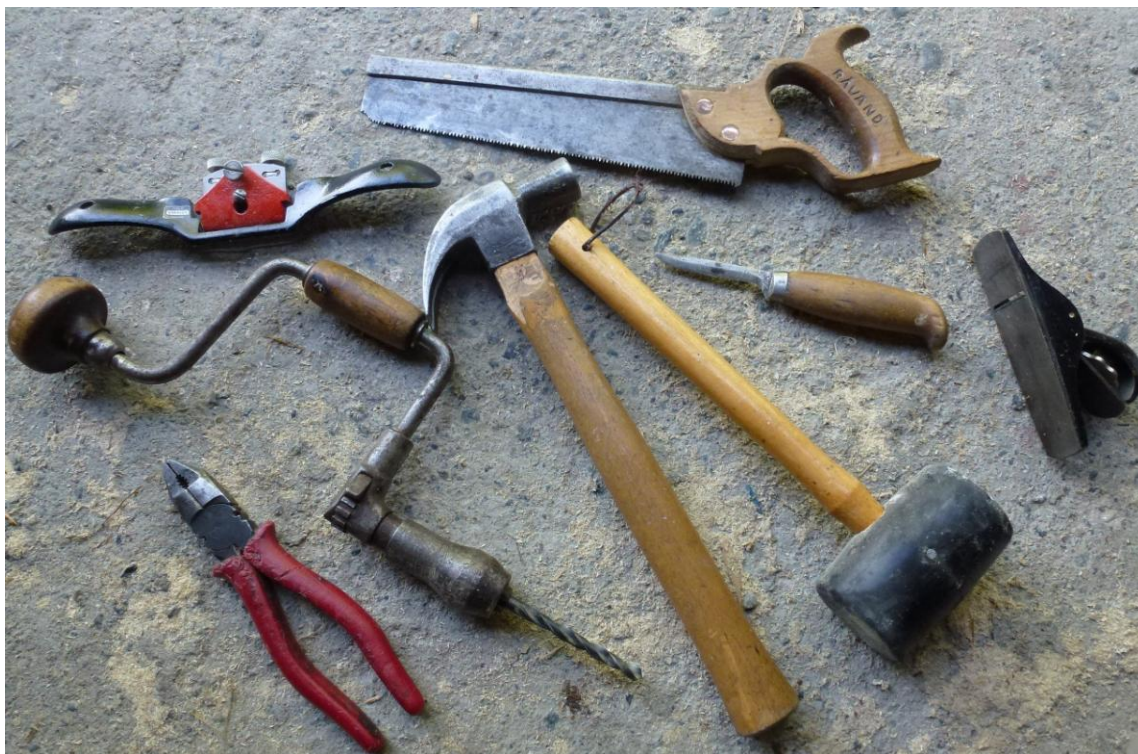
Bestefar var en altnuligmann. Foruten å være snekker, rive- og ljåorv-produsent hadde han sammen med onkel Erling et lite sagbruk. Han var en habil smed, børsemaker, konkurranseskytter, skredder, skomaker, slakter og amatørdyrlege. Det må innskytes at bestemor, Anne, eller Ane som de sa i Skjelstadmark, ikke stod noe tilbake hun heller når det gjaldt omsorg og omtanke.

Proessen med å lage river og ljåorv slik som bestefar utførte den, kan deles inn i 3 faser:

Fase 1: Forberedelser.

- a) Emnesanking: De første og største forberedelser bestefar gjorde, var å få tak i emner, eller «æsjt» som det ble sagt oppe i Skjelstadmarka. Dette pågikk mer eller mindre hele året. En del samlet han selv på sine turer i skog og mark. Dette gjaldt i hovedsak emner til rivehoder og rivetinner. Rivehodene skulle være av kvistfri bjørk og dobbeltkrum, dvs. at når riva lå på bakken skulle midten av rivehodet bue oppover samtidig som endene på rivehodet skulle krumme bakover. Begge deler for å få god kontakt mellom rivetinnene og marka som skulle rakes. På grunn av dette burde emnene også være mest mulig dobbeltkrum (bjørk med krum på seg). Emne til rivetinnene var noe enklere å samle. De var korte, og kvist kunne lettere unngås. Samtidig var de enten i rogn eller hegg som på hovedstammen ikke hadde så mye kvister. Emnene til riveskaftet, som var laget i enten gran eller furu, ble enten saget på egen sag eller kjøpt av andre sagbruk eller bønder som han hadde kontakt med. Når emnene var brakt i hus måtte de tørkes. Bestefar hadde ingen tørke, noe som betydde at han måtte ha et lager av emner som lå ett år eller flere, slik at han var rimelig sikker på at det var tørt nok.

- b) Sjekking av utstyr: Bestefar var meget nøye på at det verktøyet han brukte skulle være skarpt. Derfor startet han på etterjulsvinteren, før rive- og ljåorv-produksjonen startet - med å kvesse verktøyet. Bandsagblad, borer, freser, kniver, sager, håndhøvler, osv. Størst jobb var det å kvesse og «legge tinnene» på sagbladet på båndsa. Den måtte være kvass (skarp) og «legges» riktig slik at den sagde rett (beint). Annet utstyr som ble brukt i produksjonen, fikk samme behandling. En mann fra Skjelstadmark skal ha uttalt at bestefar var den eneste han kjente som kunne kvesse kniver slik at de skar i «motved». Det var vel en bra attest! Når kvessinga av båndsagbladet var ferdig, tok bestefar (antagelig mest for å more meg) og samlet filspenen, tente en fyrstikk og drysset filspenen ned på flammen. Da gnistret det som om vi hadde tent en ”frøskjerring”. Små gleder i en ellers litt vanskelig hverdag for en liten gutt.

Fase 2: Produksjonen.

- a) Mal-merking: Produksjonen startet med «mal-merking». Bestefar hadde maler laget av finér av både riveskaft, rivehode, ljåorv og venstre håndshåndtak på orvet. Høyrehåndshåndtaket på ljåorvet ble dreid på en selvlaget dreibenk. Tinnene var i utgangspunktet bare firkanter, så de behøvde han ikke noen maler til. Men de måtte være riktig på mål selvfølgelig. Bestefar delte opp produksjonen i «puljer» på 20 til 30 enheter. Dette gjorde han fordi de ferdige produktene krevde en del lagerplass, og det hadde han ikke i selve snekkerverkstedet. Så for å slippe å bære for mye frem og tilbake, ble produksjonen delt opp i puljer.
- b) Saging: Når mal-merkingen på en «pulje» var ferdig, startet saging på båndsa. Båndsa var nok den maskinen bestefar hadde mest nytte av i produksjonen.

Riveskaftene ble saget ut av planker med ca. 3 cm tykkelse. Sett fra enden ble skaftet da som en firkant, men helt fremme der hvor rivehodet skulle sitte, ble bredere (ca. 7 cm). Det var nødvendig for å få skikkelig feste for rivehodet.

Rivehodet var en større utfordring når det gjaldt merking og saging. Dette fordi, som jeg tidligere har nevnt, at rivehodet var dobbelkrum. Tykkere på midten og smalende ned til begge ender. En del materiale gikk tapt på denne måten. Styrkemessig hadde det antagelig lite å si, men utseendemessig gjorde det en stor forskjell.

Tinnene ble saget på mål ca. 0,9 x 0,9 cm i lengde på 10,5 cm. Dette var den enkleste delen og etter hvert fikk jeg prøve meg på denne del av produksjonen også.

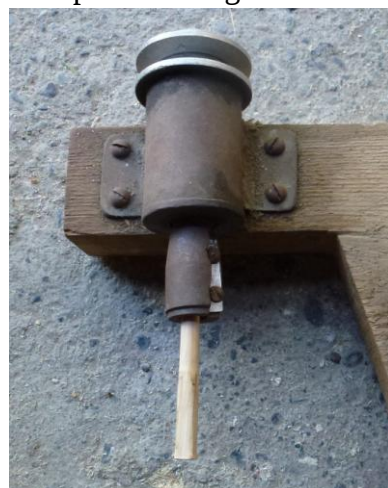
Når alt sagearbeidet var utført ble de forskjellige emnene bearbeidet på forskjellig vis:

Riveskaftet ble kjørt gjennom en slags fres som bestefar hadde laget. Fresen bestod av 2 «kniver» som var slipt som en U. For å holde riveskaftet på plass under fresingen hadde han laget nærmest en galge med en rull nederst som presset skaftet ned under fresing. Fresen var også utstyrt med en fremmatingsutrustning som besto av et tau som ble festet til enden av skaftet og forbundet med en trommel med sveiv for fremtrekk. Etter at skaftene var frest på en side, var det å ta de tilbake og frese den andre siden likedan. Skaftene ble frest helt frem til der hvor riveskaftet ble bredere for feste av rivehodet (se bilde av riveskaftfres).

Etter fresingen kunne det være antydning til «skjøt» langs hele den runde delen av skaftet, mellom de to fresingene. Da var det å ta en liten håndhøvel fatt og fjerne den «skjøten». Overgangen fra der hvor fresen sluttet og fremre del av skaftet som var bredere, hvor rivehodet skulle påsettes, ble bearbeidet med kniv. Som tidligere nevnt var bestefar en mester med kniv.

Så var det å gå løs på å lage den tappen fremme på skaftet hvor rivehodet skulle festes. For at rivetinnene skulle være i god kontakt med underlaget når en raket, lagde bestefar en «knekk» på denne tappen i forhold til selve skaftet (anslagsvis ca. åtte grader). Dette kompliserte nok prosessen en del, men bestefar mente det var nødvendig. Da var det igjen inn på båndsaga og sage. For å få til denne tappen var det nødvendig med åtte forskjellige sagkutt. Det måtte skje i åtte ulike operasjoner fordi ingen av sagkuttene var like. Etter dette var selve skaftet ferdig - foreløpig.

Rivehodet ble først høvlet - for hånd - på tre sider, ”underside”, «bakside» og «framside». Oversiden skulle høvles helt til slutt, etter at tinnene var satt inn. Kantene på hodene ble «brukket» med en høvel som het «boksjeis» (i dag blir de kalt sponhøvel) slik at det ikke skulle være noen skarpe kanter. Deretter var det å spenne fast rivehodet og lage en spalte

Tinnefres

Fres for riveskaftet

Boksjeis

hvor tappen på riveskaftet skulle inn. Denne operasjonen og boring av hull for tinner ble gjort på en borefres bestefar hadde laget (se bilde av borefres). For spalte for riveskaft ble det boret hull for deretter å bli frest sideveis til riktig bredde – utført i en operasjon. Samme borefres ble brukt for å lage hull for tinner, men da var det ikke mulig å lage hull for mer enn en tinn i gangen hvilket betydde at rivehodet måtte festes, bores og løses 14 ganger for på hvert rivehode (14 tinner i hver rive). Jeg mener at bestefar laget rivene med 13 tinner - seks på hver side og en i midten som låste skaftet og hodet sammen. Onkel Erling laget noen river på sine eldre dager. Han brukte 14 tinner – seks på hver side og to i midten som låste skaftet og rivehodet sammen. Endelig ble de ferdig freste og pressede rivetinner banket inn i rivehodet. Rivetinnen i midten ble ikke satt inn nå, den kom nærmere slutten.

Borefres for tinner

Rivetinnene ble etter at de var saget i firkantede emner, frest i en enkel fres bestefar hadde laget. Fresen var en liten benk påmontert en elektrisk motor med remskive. Den sponbearbeidende delen var en aksling med remskive i ene enden og selve tinnefresen i den andre enden. Tinnefresen hadde bestefar laget selv av et geværløp. Løpet var kuttet og det var felt inn en metallbit som var kvesset til nærmest en knivegg (se bilde av tinnefres). Når tinnene, som i utgangspunktet var saget firkantet, skulle freses runde, ble de holdt fast med en knipetang modifisert for formålet. Tinnene ble stukket inn i tinnefresen (geværløpet m/kniv) som roterte med stor fart, og ble forvandlet fra firkantet til rund. Tinnen ble freset rund på ca 2/3 av lengden for deretter å bli dratt ut. Når det var frest et passelig antall tinner, skulle de gjennom den siste behandlingen før de skulle bli satt inn i rivehodet. Denne behandlingen bestod i at de ble satt ned i ett hull i et tykt jernstykke. Hullet i jernstykket var litt større enn de freste tinnene og med en liten fals øverst. Den siste 1/3 av tinnene som ikke var frest, ble banket nedi hullet og derved ble treet presset sammen (deformert). Jernstykket ble deretter snudd og tinnene banket ut igjen. Sammenpressingen (deformasjonen) holdt en god stund, men ikke evig. Det deformerte treet ville svelle og prøve å få tilbake sin opprinnelige form. Det var da viktig at det ikke tok for lang tid før de ble satt inn i hullene i rivehodet og banket ned. Når svellingen da fortsatte, satt tinnene skikkelig fast i rivehodet. På denne måten unngikk en å bruke lim. Bruk av lim ville for øvrig gjort det vanskelig å skifte ødelagte tinner, noe som ofte var nødvendig. Produksjonen av tinner var stort sett min jobb. I begynnelsen bare «pressingen», men etter hvert også fresing og isetting i rivehodet.

Jern for "tinnepressing"

Neste trinn i prosessen var å tilpasse tapp på skaftet til spalte i rivehodet. Her var kniven igjen den viktigste redskapen. Tappen ble bearbeidet med kniven til en lett presspasning.

Rivehodet ble presset på tappen. Så ble det boret et hull for den siste tinnen gjennom tappen på skaftet. Her ble det brukt borvinne (ikke noen elektrisk drill nei) med riktig bor, og etter det ble den siste tinnen banket på plass. Den siste tinnen låste således skaft og hode sammen. For sikkerhets skyld ble det boret tre små hull gjennom tappen på utsiden av rivehodet (tappen var selvfølgelig laget litt for lang i utgangspunktet). I disse hullene ble det slått inn treplugger som ble avkuttet med kniv. Overskytende tapp ble saget av med en bakksag, og alle kanter ble avgradet. Siste finpuss var at kanter og grader ble fjernet med kniv. Da endelig ble oversiden av rivehodet høvlet. Etter kontroll og

finpussing var rivene ferdig fra bestefars hånd. Nå skulle de males. Malingen ble utført av bestemor. Jeg ser for meg den dag i dag dette elskelige menneske som satt med håret rullet opp til en «hårpølse» i nakken (de kalte det hårskruv), skaut og med et stort forklede i fanget og malte. Ikke hele riva ble malt, bare rivehodet og litt nedover tinnene, 2 - 2,5 cm. Skaftet ble også malt fra rivehodet og opp til der hvor skaftet ble helt rundt. Fargen var blå og lett gjenkjennelig. Siste hånd på verket var da bestemor trykket stemplet med *M. Raavands Rivefabrikk Hegra* nedi stempelputa og deretter på riveskaftet like overfor der den blå malingen sluttet. Riva var ferdig, og etter at malingen var tørket klar for salg.

Fase 3: Salg.

En del av produksjonen gikk til bønder i bygda. Noe ble sendt med melkeruta fram til Hegra, og noe med leilighetstransport ned til Stjørdalshalsen. Bestefar hadde ikke førerkort, ei heller bil. Derfor var han avhengig av å leie transport når rivene og orvene skulle transporteres og selges ut av distriktet. Gunnar Skjelstad, Modulf Råen og handelsmann John Råen hadde alle lastebil og ble brukt til leiekjøring. Så vidt jeg vet ble det ikke levert noe utover Trøndelagsfylkene. Jeg fikk være med bestefar en gang, og da mener jeg vi var til Støren og Soknedal. Bestefar hadde ikke telefon slik at bestillingene kom enten med brev eller bud. Når han kjørte på «salgsrunder» var det basert på tidligere leveranser til kjente forretninger.

Ljåorv:

Det ble ikke laget så mange ljåorv som river. Et ljåorv varte lenge og gikk nærmest i arv. Rivene derimot kunne bli utslitt eller «tinneløs» og satt bort eller kastet. Prosessen med ljåorvproduksjonen var i store trekk lik riveproduksjonen: Emnesanking, tørking, mal-merking og håndarbeid i form av knivarbeid og maling. Som tidligere nevnt ble høyrehåndshåndtaket dreid på en dreiebenk bestefar hadde laget. Venstrehåndshåndtaket derimot, ble grovskåret på båndsaga og deretter bearbeidet med kniv. Dette var mye knivarbeid, og var nok en av grunnene til at bestefar var en mester med kniv. For å skjønne hvor mye arbeid dette var, bør en vite hvordan dette håndtaket så ut. Det er ikke lett å forklare med ord, men håper det kommer tydelig frem på foto av orvet. Avslutning øverst på orvet (den delen som ligger an mot skulder/overarm) var også mye knivarbeid. Det ble avrundet med kniv og «boksjeis» både foran og bak. Innfesting av håndtakene ble gjort på samme måte som for rivene. Frest en spalte i orvet og de to håndtakene

ble tilpasset med lett presspasning og festet med trenagler på motsatt side. Til slutt var det igjen bestemor sin jobb å male orvene. Hele orvet ble malt, og da i samme farge som rivene – et slags varemerke for produktene til bestefar.

Det var med stor sorg jeg som 13-åring mottok beskjeden om at bestefar var død. Han døde så alt for tidlig, 12. jan. i 1955 - bare 63 år gammel. Da ble det slutt på rive- og ljåorvproduksjonen og mitt engasjement som deltids «produksjonsmedarbeider» var over. Onkel Erling Raavand laget noen river til slekt og venner på sine eldre dager, men da var det slutt. En tidlig «industrihistorie» var forbi. Nå står et eksemplar av rive og ljåorv, samt de maskinene bestefar lagde og brukte, lagret i Kirkestallen i Hegra.